

Mérő Nándor: Feuerbach vallásbölcseleti eszméi.

Wer Wissenschaft hat, braucht die Religion nicht
(Goethe.)

Az ember csak szabadságában ember. Eleinte vallásában, később mindjobban művészetében és tudományában lesz szabaddá az ember. Bennök éli a végtelenek világát, menten a végesség korlátaitól. Akik a történelem folyamán ezeken az utakon az emberiséget előbbre vitték, azok mind emberiebbé tették az embert. A leigázott embereknek Feuerbach szerezte meg a belső, pszichikai szabadságot, mely szükséges, hogy az ember külsőleg, fizikailag is szabad lehessen. ¹⁾ Feuerbach megvilágítja, hogy azok a hatalmak, amelyekről az ember fél, saját magának csinálmányai; megcáfolhatatlan erejű logikájában rejlő felszabadító hatása bámulatosan nagy. ²⁾ Tudatosan törekszik is erre a felszabadításra: »Műveimnek, valamint előadásaimnak az a célja, hogy az embereket teológusokból antropológusokká, theophilekből filantrópokká, a túlvilág jegyeseiből a földi életet élőkkel, a mennyei és földi monarchal; és arisztokraták vallási és politikai szolgálóiból a világ szabad, öntudatos polgáraivá tegye.« ³⁾ Felszabadította a tömegeket, megtanította önálló gondolkozásra a gondolkozókat, akik már, úgy látszott, nem képesek a Hegel büvköréből kilépni. A hegeli filozófia korlátlanul uralkodott a lelkeken. Csak az eszmének van valósága – hirdeti Hegel –, a világ ennek pusztán elidegenült formája, mely az öntudatban mint abszolút szellem, magasabb szintézisre jut, Feuerbach az abszolút szellemi isten eszméjéről kimutatja, hogy az voltaképpen az ember lényege, hogy a teológia antropológia, vagyis a vallás tárgyában, a theos-ban, az istenben az ember lényege nyilvánul, azaz az¹ ember istene nem más, mint az embernek istenített lényege; kimutatja, hogy az eszme, az isten származik a létből, a világból és nem a világ az eszméből, mert istennek minden realitása, lényegisége, tökéletessége, azaz aminek foglalata az isten, mindez a természet forrásából van imerítve. Az isten ugyanaz, mint a természet, csak absztrakt, gondolt, ideális¹, míg; a világ konkrét, valóságos, reális. Az istenség valamennyi predikátuma a természet (és az ember) predikátuma absztrahálva és a fantázia által megszemélyesítve. A világ a valóság, az eszmének nincs reális világuk. Nem a dolgokat állítja elő a gondolatokból, mondja Feuerbach, hanem megfordítva, a gondolatokat a dolgokból.

Feuerbach tana szerint a vallás szülője a függőségérzet, mely félelem és szeretet formájában jelentkezik. E függőség-érzet lélek-

¹⁾ Max Adler: Wegweiser. Studien zur Geistesgeschichte des Socialismus. 157. l.

²⁾ Engels: Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie. 11. l.

³⁾ Das Wesen der Religion. 28. l.

tani oka saját Végeességünknek érzete, tudata. A végeességérzet legkonkrétebb, legfájdalmasabb alakja a haláltól való félelem, amitől az ember vallásában a halhatatlanság végtelen hitéhez menekül. Amitől az ember függőnek érzi magát, azt istenként tiszteli. Így istenítették az emberek idők folyamán természeti erőket, állatokat, embereket, stb. A primitív népek főképpen a természettől való függésüket érezték, (vallásuk is természetvallás volt. Ezen a fokon az istenségnek valamennyi predikátuma: az emberfelettség, örökkévalósiág, végtelenség, sőt morális sajátságai: a jósági vagy gonoszság mind a természetnek emberfelettsége, örökkévalósága, végtelensége, jósága, brutalitása. A kereszténység abban különbözik a pogányságtól, hogy (benne az emberek a vallásos félelmüket keltő jelenségek okát nem külön istenekké (polytheismus), hanem istennek külön tulajdonságaivá tették (monotheismus). A kereszténység istene az öntudatra ébredt embernek a fantázia segítségével tárgyiasult megszemélyesített lényege. Az isteni mindentudás az emberi szellemnek korlátlan tudásvágyát tárgyiasíthatja meg; az isteni mindenütt jelenlét az emberi szellemnek azt a kívánságát tárgyiasítja, hogy ne legyen röghöz kötött; az isteni örökkévalóság pedig azt, hogy ne legyen időben korlátolt; az isteni mindenhatóság az emberi akarat határtalan potenciáját szimbolizálja; az isteni üdvösségben és tökéletességben az embernek boldogságra és tökéletességre való törekvését elégíti ki a fantázia. Amit itt Feuerbach a filozófia fényénél bemutat, azt naiv szemléletben már az eleai Xenophanes is látta,⁴⁾ hogy tudniillik az isten predikátumai antropomorfizmusok. Ennélfogva ezeknek a predikátumoknak alanya, azaz isten is antropomorfizmus, miután a predikátumok az alany lényegét fejezik ki. Így hát az isten és az ember egymással azonos. Az alany tagadása egyáltalában nem tagadása az isteni állítmányoknak (a szeretetnek, igazságosságnak, bölcsességnek, stb.), míg a predikátumok tagadása az alanynak is tagadása. Így a predikátuma az elsődleges, a meghatározó, az alany a másodlagos, a meghatározott. Az állítmány határozza meg az alanyt, nem az alany az állítmányt; így ha a predikátumokról megállapítottuk, hogy azok emberiek, ezzel az isteni alanyról is megállapítottuk, hogy emberi. Az isteni lény az embernek egyéni, valódi, testi ember korlátaitól megszabadított lényege más, tőle különülő lényként tárgyiasítva, azaz szemlélve és tisztelve. Az; isten tehát gondolkodásbeli lény és csak azért hisszük önálló-lénynek, mert mi érzéki lények megszoktuk, hogy a gondolkodást magát megkülönböztessük a gondolkodás tárgyától. Ezt az érzéki szokást azután a képzelet segítségével átvisszük az értelem lényeire is; ezzel a gondolt létbe beoesempésszük az érzéki léte-zést, holott a gondolkozásban ettől éppen elvonatkoztunk. Az istennek nincs önálló léte, mint a platóni eszmének, nem lebegi az fölöttünk a világűrben, hanem csak az ember fantáziájában létezik. Az ember képzeletében van a vallásnak realitása; ez álta-

⁴⁾ Sebestyén: A görög gondolkozás kezdete Thalestől Sokratesig. 102. 1.

lánosan a végtelennek a tudata. Ámde csak végtelen lénynek fénét végtelen lényről tudata, mert ami a lénynek a korlátja, az tudatának is korlátja. Ilymódon a vallás az embernek az ő végtelen lényegéről való tudata. Ami tehát a vallás szerint alanyi, emberi, leszármazott, az a Valóságban tárgyi, isteni, lényegi. Az ember tárgya a vallásban a maga objektivált lényege. Egészen világosan látjuk, hogy a vallás természetfölötti misztériumainak merében egyszerű, természetes Igazságok az alapjuk.

Az ember nemcsak azért hisz az istenekben, mert fantáziája van, hanem mert boldog akar lenni. Ami nem vagyok, de lenni kívánok, azt az istenben levőnek képzelem el; az isten: az emberi valóságos lénynek gondolt kívánsága, a fantáziában kielégült boldogságra való vágya. Azonban a vallás az embernek; ezt a vágyát csak a fantáziában elégíti ki, ennél fogva ha az ember boldog akar lenni, ezt a törekvését nem religiózus módon kell kielégítenie. A kultúra haladásával az ember kívánságai mind pozitívabb formában teljeseznek. A műveltség stádiumában a tudomány veszi át azt a szerepet, amit a vallás a műveletlenség állapotában betöltött.

Feuerbach Vallásbölcseletét nem foglalta összefüggő rendszerbe, művei gondolkodásának fejlődését mutatják. Világos lélektani magyarázatát adja a vallásnak, nem cáfolatát: magyarázat mellett nincs is értelme cáfolatnak. Miként az ideg orvos a kezelés közben beléje szerelmes lett kisleányt úgy ábrándítja ki, hogy tudományosan megmagyarázza neki érzelmének pszichoanalitikai gyökereit, úgy semmi sem szabadíthatja meg jobban az embert a vallás narkotikumától, mint a religiónak tudományos szemmel való nézése. Ez egyszersmind bírálata is. így hát főlöszleges munkát végeztek azok, kik több-kevesebb elmeéllel isten létét cáfolni igyekeztek, hiába fáradtak azok, kik ennék bizonyítására a sokféle metafizikai érveket kigondolták, és különösen hiába fáradt, nagyon hiába fáradt Kircher Athanasius 17. századbeli tudós jezsuita, aki egész életen keresztül hangyaszorgalommal 6561 bizonyítékot hordott össze isten személyes létezésének igazolására.⁵⁾

⁵⁾ Ludwig Feuerbach: Pierre Bayle. Ein Beitrag zur Geschichte der Philosophie und Menschheit. 146. 1.